

Als God terug is, waar wacht de theologie dan nog op?

tekst van een lezing gehouden tijdens het voorprogramma van de Nacht van de Theologie op zaterdag 27 oktober 2018

1.

Het is met God blijkbaar een beetje zoals met vluchtelingen. Dachten we in Nederland eindelijk een manier gevonden te hebben voorkomen dat zij ons leven verstoren, blijken zij toch steeds manieren te hebben om binnen te komen. Zoals wij met regelmaat spreken over een vluchtelingencrisis, zo kondigen we ook regelmatig Gods terugkeer af. Maar evenmin als de vluchtelingen is God ooit weggeweest. Hij verborg zich misschien een beetje, maar moeten we ons niet schamen dat we Yvonne Zonderop nodig hadden om hem op te merken?¹ Als we onze klassiekers nog een beetje zouden kennen, met voorop de Bijbel, dat zouden we weten dat verborgenheid God bij uitstek eigen is: aanwezig te zijn door afwezigheid waar je hem zou verwachten. Dat is altijd lastig geweest. 'Waarom zeggen de volkeren toch: "Waar is hun God?" vraagt Psalm 115 (vers 2) al vertwijfeld.

Maar waar de psalm zelfbewust antwoordt: 'Onze God is in de hemel' (vers 3), daar kunnen wij dat vage gedoe blijkbaar niet verdragen. Is-t-ie er nou of is-t-ie er niet? Merk je er iets van, dat God er is? Gedragen mensen zich ernaar? Gaan ze naar de kerk? Bidden ze? Lezen ze in de Bijbel? Of zijn er tegenwoordig andere instanties dan God waar zij inspiratie aan ontlenuen? Zoeken en vinden zij het in yoga, in *mindfulness*? Beleven zij in muziek een kracht die boven hen zelf uitgaat? Als we dat weten, dan kunnen we ze helpen en zo nodig bijsturen, zorgen dat ze er meer aan hebben en er meer uithalen. Dan kunnen er professionals worden opgeleid die ze helpen er meer aan te hebben en er meer uithalen. Daar functioneert onze samenleving beter door en dan hebben onze theologische faculteiten en hogescholen weer *business*. Iedereen wint als wij klaar zijn om te wenden!²

Maar: 'Die in de hemel troont, lacht', zo werd door de Psalmist al eeuwen gelezen opgetekend en wordt sindsdien steeds opnieuw gezegd (Psalm 2,4). Om er direct aan toe te voegen: 'Dan spreekt Hij tot hen in woede, en zijn toorn verbijstert hen' (vers 5). Die 'hen', dat zijn 'de koningen van de aarde' die zich tegen God verzetten. Die het spuugzat zijn dat als het gelukt is de Nederlandse jeugd ervan te overtuigen dat zij de gelukkigste van de wereld is, jonge mensen massaler dan ooit *burn-out* raken. Dat waar alles toch zo goed geregeld is, mensen toch weer laten blijken dat ze geen regels willen maar waardigheid en betekenis. Dat juist degenen die toch zouden moeten weten dat zij zich maar het beste kunnen aanpassen, maar blijven geloven dat ze in Gods ogen meer zijn dan wat anderen van ze willen. Dat waar het eindelijk tot iedereen lijkt te zijn doorgedrongen dat het industriële kapitalisme ons ongekend rijk maakt, de aarde zelf protesteert tegen haar reductie tot grondstof voor onze projecten. Want we leven in een democratie, en dat wil zeggen dat die koningen zich in ons allemaal genesteld hebben.

Vorig jaar werd *God is een vluchteling* van David Dessin uitgeroepen tot het beste theologisch boek. Nu schreef Dessin helemaal geen theologisch boek, maar zijn boek getuigt van een intuïtie die theologisch uiterst belangrijk is. God verdwijnt uit beeld doordat diegenen waarmee God zich bij uitstek verbindt uit beeld verdwijnen. God is verbonden met ervaringen, gebeurtenissen, mensen die doorgaans buiten ons blikveld vallen en waar geen taal voor beschikbaar is. Gesteld

¹ Y. Zonderop, *Ongelofelijk: Over de verrassende comeback van religie*, Amsterdam: Prometheus 2018.

² Zie het rapport *Klaar om te wenden...: De academische bestudering van religie in Nederland – een verkenning*, Amsterdam: Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen 2015.

dat wij theologen de terugkeer van God willen aangrijpen om ook de theologie in het publieke leven te laten terugkeren, dan moet wij niet willen zeggen wat gezegd kan worden. Dat wat gezegd kan worden scheidt nu juist de illusie dat God afwezig is. Als de theologie terug wil keren in het publieke leven, dan moet zij het ongeziene en ongehoorde asiel verlenen. Dan krijgen wij theologen misschien bij het ongeziene en ongezegde asiel. Want nog één keer met Psalm 2: 'Gelukkig wie schuilt bij God' (vers 12).

2.

Een kleine bekentenis.

Ik denk achteraf dat ik theoloog geworden ben omdat ik al tamelijk vroeg wist dat gewoon zijn en gewoon doen er voor mij niet inzat. De druk bij ons thuis was niet heel groot, maar zoals alle kinderen probeerde ik een tijdje hartstochtelijk te zijn zoals iedereen. Het bleek er niet in te zitten en ik kwam tot de conclusie dat het dan misschien wel niet de bedoeling was. En waar mensen vaak afwijzend of lacherig op reageerden, dat werd, zo ontdekte ik, in hetgeen waarnaar in de kerk verwezen werd nu juist geprezen. Neen, ik ben niet bezig op mijzelf een hagiografisch cliché toe te passen, in de trant van: als klein kind vastte hij al op vrijdag door de moederborst te weigeren of op jonge leeftijd was hij al nergens liever dan in de kerk – hoewel dat laatste wel een beetje waar was. Ik wil hier vooral duidelijk maken dat ik tot op de dag van vandaag niet goed begrijp waarom veel van mijn collega's zo graag 'normaal' willen zijn. Hoewel ik het toen niet zo kan zeggen, wist ik al jong dat het feit dat je je vaak een *misfit* voelt een uitverkiezing kan betekenen. Dat ik het nu wel kan zeggen, dat dank ik aan de theologie.

Nog maar een bekentenis. Eigenlijk ben ik helemaal geen straatvechter, zo heb ik al heel vaak in de verborgenheid van mijn binnenkamer gezegd. Daar behoren we immers volgens het Matteüsevangelie (6,6) met God te spreken, die ook in het verborgene is. Ik houd niet van conflicten en als het even kan zoek ik liever de harmonie en het compromis. Ik wil graag dat mijn redelijkheid herkend wordt en wil verstandig en reëel overkomen. 'Ik ben geen redenaar', zei Mozes tegen God bij de brandende doornstruik. 'Ik ben dat nooit geweest, en ik ben het nu nog niet ook al hebt U tot uw dienaar gesproken' (Exodus 4,11). Zoals u weet heeft het hem niet geholpen. Of je nu veehoeder en vijgenkweker bent (vgl. Amos 7,14) of het liefst achter je boeken en je computer zit, je kunt er zomaar achter vandaan gehaald worden. Je kunt nog zo op je rust en op de goede verhoudingen gesteld zijn, ineens kan het blijkbaar je taak zijn om te vragen om moeilijkheden. En daar sta ik dan.

De God waarvan Yvonne Zonderop de terugkeer aankondigt in haar boek *Ongelofelijk: Over de verrassende comeback van religie*, die zal ons niet redden. Dat is geen beschuldiging of verwijt. Zonderop noemt zichzelf cultuurchristen en dat betekent dat zij beseft in de christelijke traditie te staan en dat waardevol vindt, maar geloof in God? Zij laat overtuigend zien dat wij leven in de fragmenten van wat ooit door het Godsidee bij elkaar gehouden werd. Dat betekent dat er een gat in onze cultuur zit: we willen ergens in geloven, wij weten dat het eigenlijk niet anders kan, maar we weten bij God niet hoe en in wat. Voor wie daarentegen werkelijk vanuit God probeert te denken, alles probeert te zien *sub ratione Dei*, zoals mijn traditie het in navolging van Thomas van Aquino zegt, onder het opzicht van de relatie die het heeft met God, voor diegene is het andersom. Hij of zij komt er niet onderuit te geloven. Ook al vind zij het nog zo ongemakkelijk en weet hij bij God niet waar dat goed voor is: om dat verschil te zien, lees er de briefwisseling van Stephan Sanders en Yvonne Zonderop in *De Groene Amsterdammer* van 11 november 2018 nog maar eens op na.³

³ : Y. Zonderop/S. Sanders, "In geval van twijfel, grijp naar het iets": Geloofsbrieven van twijfelaars', *De Groene Amsterdammer* 139 (2015) no. 46.

God vraagt er blijkbaar om gediend te worden, maar dient zelf niets of niemand: dat is deel van de definitie van God. Daarom ben je altijd al van God. Je kunt dat vergeten en ontkennen, of ontdekken en geloven, maar God kan nooit van jou worden. 'De God die de wereld gemaakt heeft en alles wat die bevat', zo zou Paulus in Athene de Bijbelse grondovertuiging geformuleerd hebben, 'woont niet in door mensenhanden gemaakte tempels'. Mensen zijn geroepen en hem tastenderwijs te vinden; 'Hij is immers niet ver van ieder van ons, want door Hem leven wij, bewegen wij en zijn wij' (Handelingen 17,24.36-37). Als deze God terug is in ons bewustzijn, wat zou *dat* dan betekenen?

3.

'Zes dagen kunt u werken en alle arbeid verrichten' zo heet het in het vierde – vanouds telden wij katholieken het als het derde, maar dat lijkt exegetische toch echt een vergissing⁴ – zes dagen kun je werken, maar de zevende dag is de sabbat voor de Ene uw God' (Exodus 20,9-10). Niemand mag dan werken: 'uzelf niet, uw zoon niet, uw dochter niet, uw slaaf niet, uw slavin niet, uw dieren niet, evenmin als de vreemdeling die bij u woont (vers 10). 'Bedenk dat u slaaf bent geweest in Egypte', luidt de toelichting op dit gebod in het boek Deuteronomium (5,15), 'en dat de Ene uw God u met sterke hand en uitgestrekte arm uit dat land heeft geleid'. De sabbat herinnert eraan dat niemand en niets opgaat in zijn functie, maar vrij hoort te zijn en alles allereerst in zichzelf waarde heeft als schepsel van God. Het simpele feit dat wij bestaan betekent dat wij in Gods ogen waardig zijn bevonden te bestaan.

Als wij als theologen ons opnieuw willen laten aanspreken door God, over wiens zijn niet gesproken kan worden in termen van het alternatief tussen aan- en afwezigheid, zoals Eberhart Jüngel het geformuleerd heeft,⁵ dan moeten we misschien beginnen met in deze zin de sabbat te eren. Breken met het functionalisme, op de eerste plaats met ons eigen functionalisme, en in contemplatieve openheid zien wat is, dat het van God is, en dat het voor zover het van God is te vertrouwen is. Niet bij de schaarste moeten we beginnen, niet alles plaatsen in het kader van de plicht deze schaarste op te lossen, maar bij de overvloed en bij ons gebrek aan vermogen die waar te nemen en de daaruit voortkomende slordigheid waarmee wij ermee omgaan. We hoeven geen oplossingen aan te bieden om ons recht van bestaan te bevestigen en een *businesscase* te hebben, maar we moeten zien hoe mensen voortdurend het onmogelijke doen en het ene na het andere wonder tot stand brengen waardoor wij gered worden.

Wat moet ik doen, vroeg de wetsgeleerde aan Jezus, om het eeuwig leven te verwerven (Lucas 10,25): velen mogen dan niet meer in dat eeuwige leven geloven, maar de overtuiging dat je iets *moet doen* en het leven verworven moet worden, die staat steviger overeind dan ooit. Je moet je de naaste tonen van degenen die dat nodig hebben, is de moraal die doorgaans ontleend wordt aan de parabel van de Barmhartige Samaritaan, die op deze vraag volgt. Maar de uitspraak van de wetgeleerde die Jezus prijst draait om 'barmhartigheid': 'de hem barmhartigheid heeft laten zien'. Barmhartigheid is hier de vertaling van het *eleos*, hetgeen medelijden betekent – met de nadruk op *mede*. Beslissend is dat de Samaritaan zichzelf niet langer in het centrum stelde, zich niet afvroeg wat hij moest doen, maar zich het lijden aantrok dat hij zag en zich erdoor liet bepalen. De eerste vraag is niet met wie of wat jij je wilt verbinden, maar met wie en wat jij verbonden bent, wat zich met jou verbindt. En of je dat toelaat.

De eerste vraag voor theologen is niet hoe zij voor de huidige gezondheidszorg geestelijk verzorgers kunnen zijn en opleiden. De eerste vraag is wat er in de gezondheidszorg eigenlijk

⁴ Ook nog in de *Catechismus van de Katholieke Kerk* (11 okt. 1992) no. 2084-2141 wordt het gebod alleen de ene God van de uittocht uit Egypte te vereren en het verbod godsbeelden te maken behandeld als één gebod.

⁵ E. Jüngel, *Gott als Geheimnis der Welt: Zur Begründung der Theologie des Gekreuzigten im Streit zwischen Theismus und Atheismus*, Tübingen: Mohr Siebeck 2010 (1977), 71.

gebeurt en wat daarvan de impact is op het leven van mensen. En de vervolgvraag luidt niet: wat gaan wij aan deze situatie doen?, maar: hoe wordt hier een verbinding met ons gelegd? Wie of wat is de zieke eigenlijk voor degenen die niet ziek zijn, voor degenen die wel overeind blijven in een samenleving die ziek maakt en die als ze ziek zijn vooral nadenkt over hoe ze zo snel mogelijk weer gezond kunnen worden, of zoveel mogelijk kunnen functioneren alsof zij gezond zijn. Als we deze vragen centraal zouden stellen, dan zouden we een andere visie op de zorg hebben dan de heersende, die aan alle kanten en op talloze manieren in moeilijkheden verkeert. Van daaruit kunnen we dan iets doen, bijvoorbeeld geestelijke verzorgers zijn en opleiden.

4.

Volgens de evangeliën is Jezus' grootste bezwaar tegen de sabbatspraktijk van zijn tijd dat die zelf een kwestie is geworden van 'wat moet ik, wat moeten wij doen?' Hiermee is het houden van de sabbat werken geworden, terwijl hij toch bedoeld was als onderbreking van het werk, als de dag waarop Gods schepping wordt voltooid en alles schepselen afzonderlijk en in samenhang tot hun recht kunnen komen. De wijze van sabbat houden is daarmee een overtreding geworden van het derde van de tien geboden: 'U zult de naam van de Ene uw God niet lichtvaardig gebruiken' (Exodus 20,7). Want, mijn op dit punt overgevoelige reformatorische en evangelische vrienden, anders dan jullie trekt God zich weinig aan van een 'nondedju' of 'jeetje'. Hij heeft zelfs alle begrip voor een hartgrondig en volledig G V D! Gods naam wordt ijdel gebruikt wanneer hij dient om mensen en menselijke instellingen te verheffen en groot te maken. Het maakt God tot een beklemmende afgod, hoeveel Bijbelcitataten of fragmenten uit de christelijke traditie er ook worden gebruikt om een beeld van hem te geven, maar evenzeer hoe vaak er ook woorden vallen als 'tolerantie' en 'diversiteit'.

Het duidelijkste voorbeeld van het ijdel gebruiken van Gods naam in het Nieuwe Testament is wat Jezus de farizeeër laat zeggen in zijn parabel van de farizeeër en de tollenaar: 'God, ik dank U dat ik niet ben zoals de andere mensen, hebzuchtig, onrechtvaardig en overspelig' (Lucas 18,11). De akelige ironie is natuurlijk dat deze parabel christenen aanleiding gaf God te danken dat zij niet waren als de farizeeën, de *perfidis ludæis*, de gewelddadige moslims, de afvallige Roomsers, de ketterse Protestanten, de losgeslagen moderneren. Maar vandaag de dag hoor ik eerlijk gezegd op allerlei plaatsen gelovigen en theologen God danken dat zij niet meer zijn als hun voorvaders: discriminerend tegenover vrouwen, agressief en neerbuigend tegenover vertegenwoordigers van andere religies, of tegen mensen die zeggen niet gelovig te zijn, of overtuigd van het eigen gelijk. Wat zou het betekenen als wij, met de tollenaar in de parabel, ons te beschroomd zouden tonen om onze ogen naar de hemel op te slaan, ons vol berouw op de borst zouden kloppen en zeggen: 'O God, genade voor een arme zondaar!' (Lucas 18,13), zoals de tollenaar? Jezus zegt dat die 'gerechtvaardigd naar huis' ging (vers 14) en misschien zouden ook wij theologen ermee laten zien dat wij begrijpen dat wij deel uitmaken van datgene waarvan we ons moeten bekeren om werkelijk en authentiek over God te kunnen spreken.

Jezus vat zijn parabel samen met: 'ieder die zich verheft zal vernederd worden, maar wie zich vernedert zal verheven worden'. Dat is niet omdat Hij mensen graag vernederd ziet, maar omdat Hij Gods nabijheid representeert aan degenen die door ons vernederd worden, terzijde geschoven, niet gezien. Met paus Franciscus:

Het is een kwestie van hermeneutiek: de werkelijkheid wordt alleen begrepen als gezien vanaf de periferie... Om de werkelijkheid echt te begrijpen, moeten we ons verwijderen

van de centrale positie van kalmte en vredigheid en onszelf bewegen in de richting van de perifere gebieden.⁶

In een samenleving waarin vrede vaak gestold geweld is, daar kan alleen onrust ons ware vrede geven.⁷

Misschien wel de meest opmerkelijke uitspraak van paus Franciscus over theologie is deze – toen ik hem voor het eerst las, geloofde ik mijn ogen bijna niet:

De theoloog die tevreden is met zijn volledige en sluitende gedachtegang, is onbeduidend. De goede theoloog en filosoof heeft een open, dat wil zeggen onvolledige gedachtegang, altijd open voor het *maius* van God en van de waarheid, altijd in ontwikkeling.⁸

Dit zijn een filosofie en theologie die in dienst staan van een waarheid die zich steeds opnieuw opent en aan het evangelie dat zich telkens incarneert.

5.

Hetgeen ons brengt bij het tweede gebod: het verbod om van God een beeld te maken. Ik las in *Trouw* een citaat uit een boek van collega Gerrit Immink – ik heb het boek zelf niet gelezen, dus dit is glad ijs, maar het citaat is te treffend om het niet te gebruiken – er staat in Immink's boek *Van God gesproken*:

Diep in de protestantse ziel leeft de overtuiging dat de dingen tussen God en mens uitgezegd kunnen worden. Het leven van de mens, de motieven en overwegingen, de gezindheid van het hart, het verlangen en de strevingen, angst en vrees, overgave en vertrouwen – het kan allemaal verwoord en meegedeeld worden aan onze medemens.⁹

Het bevestigde voor mij niet alleen dat waar ik ook mee behept mag zijn, niet met een protestantse ziel! Ik realiseerde mij bovendien opnieuw hoezeer het theologische klimaat in Nederland een protestants klimaat is – ik heb grote sympathie voor de oecumene, maar dit bedoel ik niet als compliment! We doen in de theologie in Nederland vaak net alsof mensen in hun godsbeelden geloven en of zij vanuit hun geloofsbelijdenis hun leven leiden. In plaats daarvan is het volgens mij zaak er rekening mee te houden dat geloofsbelijdenissen het geloof uitdrukken dat mensen allereerst leven en dat zij niet in hun Godsbeeld geloven, maar in God, met behulp van hun godsbeeld. Maar wij blijven mensen maar enquêteren, geloven ze op hun woord en suggereren zelfs in de titel van de publicaties erover dat *God in Nederland* geen andere woonplaats heeft dan in de ruimte die wij in onze opvattingen voor hem hebben.

Ook ongelovigen zijn beeld van God, ook al roepen zij nog zo hard dat God niet bestaat; de hele aarde en alles wat erop en erin is, is Gods schepping. Wat dat betekent, voor de aarde

⁶ A. Spadaro, "Wake up the World": Conversation with Pope Francis about the Religious Life', originele tekst in *La civiltà cattolica* 2014 no. 1, 3-17, zie

<http://www.laciviltacattolica.it/articoli_download/extra/Wake_up_the_world.pdf>, hier 3-4.

⁷ 'La compagnia degli inquieti', *L'Osservatore Romano*, 4 jan. 2014.

⁸ Toespraak van paus Franciscus aan de gemeenschap van de Pauselijke Universiteit Gregoriana, samen met de leden van het Pauselijk Bijbel Instituut en het Pauselijk Oosters Instituut (10 april 2014); zie <w2.vatican.va/content/francesco/en/speeches/2014/april/documents/papa-francesco_20140410_universita-consortium-gregorianaum.html>.

⁹ Het citaat stamt uit G. Immink, *Over God gesproken: Preken in theorie en praktijk*, Utrecht: Boekencentrum 2018. Het wordt geciteerd in W. Huttinga, 'Een boek vol moeilijke vragen, die wel relevant zijn', een bespreking van Immink's boek in *Trouw* 17 okt. 2018.

en voor God en voor hetgeen wij hierover zouden moeten zeggen, daarover gaat de theologie als – zoals ik het ooit formuleerde – onderzoeksprogramma.¹⁰ Een van de meest opmerkelijke uitspraken van het Tweede Vaticaans Concilie is dat de kerk ook van het atheïsme wil leren en dat zij ervan overtuigd is dat het voor het geloof belangwekkende kwesties opwerpt. Mensen die Gods bestaan ontkennen hebben belangwekkende dingen over God te zeggen. Zij stellen valse godsbeelden aan de kaak en het antwoord hierop is niet een betere omschrijving van wie of wat God is, maar een geloofsleven van de gelovigen waarmee zij daadwerkelijk Gods liefde tegenwoordig stellen.¹¹ Zelfs de Gezalfde Jezus moest naar de getuigenis van de Hebreeënbrief, hoewel Hij Gods Zoon was, al doende in de school van het lijden leren wat het betekent trouw en gehoorzaam te zijn. Het betekent roepen en smeken om Gods nabijheid, die niet te kunnen garanderen en je er toch aan over te geven. 'Om zijn toewijding is Hij verhoord' (Hebreeën 5,7-8), Niet, zoals Immink in feite suggereert, om zijn adequate of poëtische taal. Van Edward Schillebeeckx leerde wij in mijn studententijd al dat de orthopraxis vooraf gaat aan de orthodoxie.

6.

U heeft hopelijk al gemerkt dat ik in omgekeerde volgorde de geboden volg op de eerste tafel van de Tien Geboden. Die hebben betrekking op de eer aan God, waar de geboden vijf tot en met tien betrekking hebben op het eren van mensen in de naam van de God van mensen. Inmiddels zijn wij bij het eerste gebod aangeland, de ultieme samenvatting: 'Luister Israël! De Ene is onze God, de Ene is de Enige. U zult de heer uw God liefhebben met heel uw hart, met heel uw ziel en met al uw krachten' (Deuteronomium 6,4-5).

Er wordt in het christendom, er wordt in religie in het algemeen uiteindelijk om overgave gevraagd. Lange tijd liep ik rond met het voornemen een artikel te schrijven met als titel: theologie als de toekomst van de religiewetenschap. We kunnen religie wel beschrijven in de voor onze tijd en cultuur vertrouwde termen, maar dan stuiten wij vooral op merkwaardig gedrag en vreemde opvattingen. Uiteindelijk echter confronteert dit gedrag en confronteren deze opvattingen ons met de vraag wat erin eigenlijk op het spel staat. Moeten we vooral hopen dat ook religieuze mensen eindelijk normaal gaan doen, of licht er in hun vreemdheid, licht er in de vreemdheid van hun, van ons religieus gedrag iets op dat alles pas tot hun recht en hun waarheid brengt. Om deze vraag draait het naar mijn overtuiging in de theologie. Deze vraag beantwoordt de theologie in beginsel positief, om vervolgens te onderzoeken wat dit betekent.

Volgens het Matteüsevangelie jubelde Jezus op een goed moment uit: 'Ik dank U, Vader, Heer van hemel en aarde, omdat U dit verborgen hebt voor wijzen en verstandigen en het onthuld hebt aan eenvoudigen' (Matteüs 11,25-26). Het komt er op aan dat wij ophouden te zwelgen in onze verstandigheid en geleerdheid, niet omdat deze waardeloos zouden zijn, maar omdat die theologisch gesproken pas werkelijk betekenis krijgen als we ons laten gezeggen door wat in onze cultuur als primitief en achterhaald geldt, als 'niet meer van deze tijd'. Wij moeten niet bang zijn niet van deze tijd te zijn, zoals heel veel mensen voortdurend horen dat zij niet van deze tijd zijn en dat zij dit, willen er nog plaats voor hen zijn, als de gesmeerde bliksem moeten veranderen.

In de roman *Godsent* – godsgeschenk – beschrijft de Amerikaanse schrijver John Wray hoe Aden, dochter van een seculiere en overspelige hoogleraar islamologie zich tot een radicale, een fundamentalistische en gewelddadige vorm van islam bekeert. Wray beschrijft hoe zij in de studeerkamer van haar vader kijkt naar een gekalligrafeerde Korantekst:

¹⁰ Zie mijn ... *want de plaats waar je staat is heilige grond: God als onderzoeksprogramma*, Amsterdam: Boom 2008.

¹¹ Pastorale constitutie *Gaudium et Spes* over de kerk in de wereld van de deze tijd (7 dec. 1965), no. 21.

Die vloeibare voluptueuze letters. Geen enkele taal op aarde was mooier om naar te kijken, mooier om te spreken. Zij wist het en haar vader wist het. Het verschil was dat hij alleen de schoonheid zag. Zelf zag ze het verdriet en het geduld en de hoop achter het penseelwerk, het lijden dat elke kalligraaf met zich meedroeg.¹²

Hoe gevaarlijk het ook is, gezien Adens bekering en de gevolgen daarvan, maar hier draait alles om. Aden begrijpt niet zozeer iets wat haar vader niet begrijpt, zij ziet iets wat hij niet ziet. 'Jij hebt waarschijnlijk je hele leven nog nooit ergens in geloofd', schrijft zij haar vader later, en daarom kan zij hem niet uitleggen wat haar tot de islam aantrok. Maar ze accepteert geen psychologische, geen functionalistische uitleg van haar bekering.¹³ Geen buitenperspectief, kortom. Er is met haar iets onherleidbaars gebeurd, iets dat nooit in te halen is door welke verklaring ook. Iets waar vanuit je vervolgens kunt denken en spreken, maar iets dat je niet kunt begrijpen en verklaren in termen van iets anders.

Dat is wat er gebeurt als God terug is.

7.

Of er straks nog theologie zal zijn, is afhankelijk van de vraag of wij deze onherleidbaarheid serieus weten te nemen en het ons lukt ervanuit te handelen en te verbeelden, te denken en te spreken. Zodat wij in alles wat wij doen en zeggen, hoe diepzinnig en geleerd en bereflecteerd ook, God liefhebben met heel ons hart, heel onze ziel, met al onze krachten, maar eveneens, zoals Jezus eraan toevoegt, met heel ons verstand (Matteüs 22,37). Theologie is uiteindelijk: met heel ons verstand God liefhebben zoals God zich toont in schepping en geschiedenis, in dingen, planten, dieren en mensen, in Schrift en traditie.

De vraag is niet of daar *behoefte* aan is en de vraag is nog minder of de universiteit dat zal toelaten. Als wij niet geloven dat het *nodig* is en dat we daarbij zelf op het spel staan, in of buiten de universiteit, dan kunnen we het niet doen. Maar laten we dan ook eindelijk eens ophouden met doen alsof.

¹² J. Wray, *Godsend: A Novel*, New York: Farrar, Straus and Giroux 2018, 12: 'Those fluid voluptuous letters. No language on earth was more beautiful to look at, more beautiful to speak. She knew it and her father knew it. The difference was he saw the beauty only. She herself saw the grief and forbearance and hope behind the brushwork, the suffering brought to bear on every calligraph.'

¹³ Ibid. 150.